

En kulturträdgård mitt i byn.

Det är nog många som vandrat längs Skolvägen ner mot Nedangården och förundrats över den trädgård som ligger i sluttningen ner mot biflödet till Lilla Bäljane å. Många har också säkert ställt sig frågan om trädgårdens historia och dess funktion. Det går inte att ta miste på att den bär på en hemlighet med tanke på de namnskyltar som finns kvar vid ett antal växter. Trädgården tillhör Röstånga gamla skola och går tillbaka till den tid då Edgard Håkansson var lärare vid skolan. På den tiden var trädgården att betrakta som privat och Röstångaborna hade inte tillträde till den. Inte heller uppmuntrades elever till att besöka trädgården. Det berättas att Edgard Håkansson hade ett stort intresse för trädgården och odlade inte bara traditionella trädgårdsväxter utan hade också goda kontakter och kunde därför införa en del exotiska arter i trädgården. Så t.ex. växer en magnifik akacia med imponerade höjd i trädgården. Likaså finns längs stenmuren mot kyrkan ett bestånd av den mycket sällsynta prydnadsbusken pimpernot (*Staphylea pinnata*). Växten är en av de äldsta införda buskarna i Sverige och började planteras samtidigt med bondsyren, doftschersmin och körsbärskornell. Självaste Linné namngav växten under sin skånska resa 1749. Sannolikt kan moderplantan till pimpernoten vid stenmuren härledas till Sinclairsholms slott, utanför Hässleholm, där Linné såg växten för första gången under sin skånska resa. Den som vill uppleva ett verkligt praktexemplar av pimpernoten kan göra detta vid Hovdala slott där ett mycket storväxt exemplar växer vid orangeriet.

Pimpernotens blommor kan beskådas under maj-juni.

Vidare fanns här mot stenmuren ett omfattande bambubuskage som nu inte längre kan beundras. Det märkliga med bambun är att den blommar så sällan, kanske först efter hundra år. De bambubuskar som finns i Skåne infördes från Kina sannolikt i början av 1900 talet och ironiskt nog blommade busken vid stenmuren under Linnéåret 2007 för att därefter dö. I området mot kyrkan och längs skolans sydfasad finns ett antal gammaldags rosor som säkerligen stått i trädgården under riktigt lång tid. Rosorna är dokumenterade och experter från såväl Fredriksdal i Helsingborg som Botaniska trädgården i Lund har haft ögonen på rosorna för att sortbestämma dem. Dock finns här i trädgården en ros som har sitt ursprung i provinsrosen (*Rosa gallica*) med anor långt ned till kanske mer än 2000 år f.Kr. och Abrahams stad Ur i Babylon. Storhetstiden för provinsrosen inföll på 1800-talet då ett mycket stort antal sorter introducerades i Sverige. Denna ros skjuter talrika rotskott och bär starkt men väldoftande blommor i klasar.

Allteftersom tiden har gått har trädgården successivt tappat sin ursprungliga karaktär och kom så småningom bli ett objekt för mindre organiserad verksamhet. Då jag besökte trädgården första gången 2003 fanns i trädgårdens nedre del en uppodlad yta som utnyttjades av intresserade och i vars övre del det fanns ett hallonbestånd och längre ner en odling av bönor och jordärtskockor. Längs blomlisterna utmed Skolvägen och mot äldsta skolan fanns en del gamla kulturväxter.

Allt överskuggande var dock den omfattande förekomsten av gullris och kirskaål som bägge har en ovanlig förmåga att sprida sig. Grusgångarna som löper längs blomlisterna vittnade om att dessa under många år trampats av fötter men också inbjudit ogräs att slå rot.

Då trädgården ligger i ett för Röstånga kulturhistoriskt viktigt område och mitt i komplexet av olika generationers skolor, från den allra äldsta (från 1839), via "gamla skolan" (intill trädgården, från 1846), "nya skolan" (från 1905) till dagens Midgård, slog mig tanken att trädgården borde kunna återställas till att framhäva de kulturväxter som ursprungligen sannolikt funnits men också kunna förnyas och anpassas till att bli en undervisnings- och besöks-trädgård. Jag presenterade ett förslag

över hur en sådan förändring av trädgården skulle kunna genomföras och förslaget godkändes av såväl skolledningen vid Midgård som styrelsen för Röstånga Turist- och Hembygdsförening, som förvaltar trädgården. Syftet med detta projekt var att upprätta ett sortiment av kulturellt gamla perenner som skulle brygga över mot den tid då skolan var i bruk. Ett andra syfte var att med en kryddträdgård skapa kunskap och förståelse, framförallt hos skolungdomen, för kulturväxternas plats i vardagslivet. Slutligen ville jag visa hur man med relativt enkla medel kan öka den biologiska mångfalden i en kulturell miljö och på så sätt skapa en brygga mellan kultur och natur. Trädgården skulle med andra ord kunna uppfylla en bredare funktion där både yngre och äldre skulle kunna inhämta kunskap men också få växtkulturella upplevelser. Det är också viktigt att påpeka att trädgården planerades att drivas helt enligt ekologiska principer.

En första åtgärd blev att inventera de växter som fanns i "skolträdgården", som den allmänt kallades. Här hade jag förmånen att få samarbeta med Bo Persson, som delade med sig av sin stora kunskap om trädgårdsväxter. Därefter vidtogs ett mycket omfattande och mödosamt arbete med att rensa bort växter som inte hör hemma i kulturträdgården och att få jorden fri från ogräs framför allt kirskålen. Jag började med att göra en planskiss över odlingsområdet. I områdets övre del planerade jag också in en s.k. fjärilsträdgård med växter som är särskilt attraktiva för dagflygande fjärilar. För att göra odlingsområdet tillgängligt ingick i planeringen att anlägga en gång med cementplattor genom området och på bägge sidor låta kryddträdgården breda ut sig. Gränsen mot gräsmattan skulle markeras med en lavendelridå och området längst ner avsåg jag att använda för ettåriga blommor samt också avsätta en yta för odling av spånadslin.

Kulturväxterna.

Det praktiska arbetet inleddes med att jag tillsammans med Bo Persson identifierade de kulturväxter som skulle bevaras i listerna längs områdets ytterkanter. Den rikliga förekomsten av kirskål innebar att blomlisterna fick grundligt rensas, jordförbättras och de kulturväxter som tålde behandlingen fick lyftas ut och sedan återplanteras i den "renoverade" listan. Några av de omplanterade kulturväxterna fick jag gräva upp och ge särskild omsorg så att de fick växa till sig före återutsättningen. I nedanstående tabell finns angivet trädgårdens ursprungliga perenna kulturväxter samt de

kulturväxter som nyplanterats. Samtliga nyplanterade växter är kulturväxter som tidigt finns introducerade i våra trädgårdar och som är relevanta för den tid då skolan fortfarande var i bruk.

Tabell över kulturväxter som inventerades eller nyplanterades i skolträdgården.

Ursprungliga växter	Nyplanterade växter
Luktaster	Blodtopp
Praktlysing	Gult nattljus
Strandiris	Solbrud
Luktpion (P. festiva)	Höstflox
Strutbräken	Stjärnflocka
Plymspirea	Fjädernejlika
Daggkåpa	Blodnäva
Lupin	Pärleternell
Kärleksört	Aklejruta
Dagljilja	Praktbetonika
Studentnejlika	Violruta
Kastanjrodersia	Humle
Akleja	Blågull
Riddarsporre	Löjtnantshjärta
Astilbe	Renfana
Trädgårdsjättevallmo	Tremastarblomma
Kransveronika	
Gul nunneört	

Av övriga kulturväxter kan nämnas **violruta**, som är diskret men värd att titta närmare på. Den har små violblå blommor med långa ståndare. Den kom från Kina på 1800-talet och har en släkting, **aklejruta**, som är från 1700-talet och som också finns här i rabatten. Vidare finns här **blodtopp**, en gammal läkeväxt som tillhör signaturläran. Det latinska namnet "Sanguisorba" ("blod som suggs upp") fick växten redan på 1500-talet och säger att blodtoppen användes vid allehanda blödningar. Den växer vild på Gotland. **Tremastarblomman** är en intressant blomma, med tre kronblad som Linne's lärjunge Kalm skickade hem från Amerika. Dess latinska namn (Tradescantia) är uppkallad efter John Tradescant, far och son med samma namn, som var växtsamlare och var i Amerika 100 år före Kalm. Fanns förr ganska vanligt i trädgårdarna. Till sist kan nämnas **Stjärnflocka**, en växt som växer vilt i alperna, som samlades in av misstag då man trodde att de var julros. Blev mycket omtyckt som trädgårdsväxt och fick sitt genombrott under tidigt 1800 tal. För ytterligare information om kulturväxter se Kulturväxter med "djupa rötter" (RöstångaBygden Nr 1, 2012).

Den renoverade blomlistan mot den äldsta skolan.

Här finns både ursprungliga och nyplanterade kulturväxter. Vid detta tillfälle blommade studentnejlikan vackert. Denna östeuropeiska växt som också kallas brinnande kärlek har alltid varit en omtyckt trädgårdsväxt och odlats i Sverige sedan 1700-talet.

Undervisningsträdgården och fjärilshörnan.

Arbetet med odlingsområdet inleddes med att avlägsna all växtlighet från området, göra en noggrann bortrensning av allt ogräs, gräva

Vy över kryddträdgården.

Bilden visar hur plattgången gör odlingen mera tillgänglig och här ser vi hur undervisningsträdgården börjat ta form.

Den inledande fasen i arbetet med att bygga upp en dynamisk trädgårdsdel som också har en användbarhet som undervisningsträdgård.

I förgrunden är växter som budleja, rosenflockel, anisisop, drakmynta, röleka, rosenstav och bolltistel planterade (fjärilshörnan), i mitten den nylagda plattgången och på bägge sidor kryddträdgården. Längs gräsmattan till vänster är en lavendelridå planterad och längs grusgången till höger har jag satt kattmynta. Kryddväxtdelen hitom plattraden omfattar bland annat temynta, libsticka, salvia, vinruta, krusmynta, oreganon och gräslök. På andra sidan plattraden finns bland annat isop, åbrodd och flera sorter timjan. I anslutning till äppelträdet planterade jag en yta med myskmadra och längs hela plattgången planterade jag smultron.

om hela ytan, jordförbättra och utplantera växterna enligt den ursprungliga skiss jag hade gjort upp.

De nyplanterade växterna tog sig bra men trots att odlingsytan ligger i sydläge var utvecklingen sen och någon riktig prakt hade inte hunnit infinna sig före midsommar. Jag gjorde också viss komplettering som t.ex. plantering av vanlig brännässla i anslutning till fjärilshörnan, att tjäna som yngelkammare för flera olika fjärilsarter.

Trädgårdens funktioner.

Arbetet med att färdigställa trädgården enligt de planer som gjordes upp från början var i princip klara lagom till Linnéåret 2007, då jag också avslutade mitt uppdrag med trädgården och återlämnade ansvaret för trädgårdens skötsel. Under min tid i skolträdgården fick jag också möjligheten att uppleva och bedöma hur trädgården togs emot och vilken potential den

Nedre delen av odlingsytan.

I förgrunden ser vi isop och till vänster åbrodd. Längst bort till vänster skymtar blommande spånadslin och i mitten blommor indiankrasse (yngelkammare), ringblomma och i mitten den blåa gurkört.

hade. För att underlätta identifieringen av växterna i trädgården skyltade jag upp dessa och detta gällde inte bara växterna i odlingsytan och rabatterna utan också de buskar som jag fann vara av särskilt intresse. Under hemvändardagen 2007 fick jag glädjen att guida ett stort antal besökare i trädgården. Av dessa var det många som hade en relation till skolan. Vid rundvandringen i trädgården vid detta tillfälle och vid senare tillfällen kunde jag också ta del av besökarnas egna upplevelser och minnen som väcktes vid liv av vissa av kulturväxterna. Barnen var frekventa besökare i trädgården. Förskolebarnen fick uppleva växterna till färg, doft och smak och fick försöka associera olika kryddor med maträtter. Midgård utnyttjade trädgården i historieundervisningen. T.ex. då man läste om medeltiden, den heliga Birgitta och klosterlivet kunde trädgården ge exempel på vad som kunde finnas i en klosterträdgård. Under hösten kunde också barnen få uppleva hur olika äpelsorter smakar olika och för de vuxna anordnade jag kurser i trädbeskrivning.

Barnen fick möjlighet att studera fjärilarnas livscykel då det inte bara finns nektargivande växter i trädgården utan också växter t.ex. indiankrasse och nässlor som fungerar som yngelkammare och barnen kunde se hur fjärilslarverna frossade på dessa växter. Barnen fick också förståelse för att vissa fjärilar övervintrar som vuxna medan andra övervintrar som puppor. Också att en del fjärilar som besöker fjärilshörnan kommer hitflygande ända från Medelhavet. Den

här kunskapen kan sedan tas med hem till den egna trädgården men också ut i den fria naturen.

Mycket givande var också att kunna demonstrera och göra eleverna uppmärksamma på linets användbarhet. Jag visade och berättade hur man från spånadslinet kunde ta vara på de fibrer som finns i växten och använda dem för att väva linnetyg och lät barnen känna på ett linnetyg som handvävts från just spånadslin. Barnen gavs tillfälle att ge förslag på hur ett sådant tyg kan användas i vardagslivet.

Jag fann också att trädgården på ett menings-

Påfågelläga suger nektar från en kransveronika.

En viktig del i trädgårdens funktion var att visa att det går att öka den biologiska mångfalden och ha det som ett tema också i undervisningen. Detta gjorde jag genom att anlägga en "fjärilshörna" i den övre delen av odlingsområdet. I fjärilshörnan lockar växter som bolltistel, rosenflockel, budleja men också ett stort antal av kryddväxterna dagfjärilar som nässeljäril, påfågelläga och amiralfjäril.

fullt sätt kunde användas som en undervisningsplats från tidig vår (frösådd eller plantering och uppföljning av växtens utveckling) till sen höst. T.ex. anordnade jag under senhösten i samverkan med lärarna vid Midgård ett försök med en svamputställning där eleverna hade fått förbereda sig genom att rita och måla sina favoritsvampar. Intill svamputställningen fanns alla svampbilderna utställda och det blev en fin redovisning och diskussion där barn, föräldrar, lärare och allmänhet deltog.

Sammanfattning.

Att lyfta fram "skolträdgården" som en resurs ligger i tiden då det nu är väl dokumenterat och accepterat att det "yttre klassrummet" i många

fall har ett stort pedagogiskt företräde framför den traditionella undervisningen och kan tjäntgöra som ett mycket positivt komplement. För Röstånga som ort med alla de goda krafter som söker lyfta fram alla de möjligheter orten kan erbjuda är också skolträdgård en dynamisk resurs att beakta och som har alla förutsättningar att åter kunna fungera som en bro mot undervisningen, som en inspirationskälla vid diskussioner och undervisning i biologisk mångfald och en bro mellan kultur och natur. Och inte minst som en resurs för en stunds rekreation i en miljö som innehåller gamla och kända kulturväxter som har sin egen historia men som också kan framkalla upplevelser ur den egna barndomen.

Olga Andersson